

Анастасія ЧЕЙПЕШ,
студентка 4 курсу факультету
міжнародних відносин ДВНЗ «УжНУ»

МІГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ДО РОСІЇ 2014-2015 рр.

У статті проведено теоретичний аналіз міграції українського населення до Російської Федерації, а також зміни у міграційних процесах, зумовлені подіями на сході України та анексією Криму.

Ключові слова: міграція, міграційні процеси, нелегальна міграція, трудова міграція, міграція робочої сили, безробіття, відносини між Україною та Росією.

В статье проведено теоретический анализ миграции украинского населения в Российскую Федерацию, а также изменений в миграционных процессах, обусловленных событиями на востоке Украины и аннексией Крыма.

Ключевые слова: миграция, миграционные процессы, нелегальная миграция, трудовая миграция, миграция рабочей силы, безработица, отношения между Украиной и Россией.

This article is a theoretical analysis of Ukrainian population migration to the Russian Federation, as well as changes in migration processes, caused by events in the Eastern part of Ukraine and the annexation of the Crimea.

Keywords: migration, migration processes, illegal migration, labor migration, working immigration, unemployment, Ukrainian-Russian relations.

Як відомо, міграційна політика між Україною та Росією завжди була відкритою, прозорою та зрозумілою. Громадяни цих країн могли вільно пересуватися через кордон у туристичних, робочих, родинних та ін-

ших цілях. Та сама ситуація була і в розрізі нелегальної трудової міграції. Українці, іменовані «заробітчанами», масово виїжджали на заробітки до Росії.

Усе більша кількість громадян нашої країни зобов'язані шукати роботу в чужих країнах. Ринок праці змінився у негативний бік: рівень якості життя падає, а рівень безробіття невпинно зростає. Україна втрачає найцінніше – людський ресурс. З настанням російської агресії, анексією Криму, війною на Донбасі та кризи в українській економіці, ситуація з мігрантами, звичайно, дещо змінилася.

Метою статті є проаналізувати основні тенденції процесу міграції українців до Російської Федерації, його вплив на російсько-українські відносини.

За даними ООН, у 2013 р. понад 230 мільйонів осіб проживали за межами країн свого походження. За прогнозами, у найближчі десятиліття міграційні потоки й надалі зростатимуть. Збільшення міграційних потоків чинить усезростаючий вплив на соціально-економічний розвиток країн світу. Охоплюючи значну частину населення репродуктивного та працездатного віку, міграційні процеси змінюють не лише життєвий цикл окремої людини, але й характер відтворення населення у країнах походження і призначення мігрантів, стають вагомим чинником подальшого економічного зростання на фоні новітніх процесів світової глобалізації [1].

Україна – активний учасник обміну робочою силою. Офіційна статистика, базуючись на результатах першого загальнонаціонального вибіркового обстеження населення з питань трудової міграції, оцінює масштаби українського заробітчання на рівні 1,5 млн, або 5,1% населення працездатного віку [2].

Останнім часом до міграції долучається усе більше динамічної, освіченої та фахово підготовленої молоді. Відсутність відповідних робочих місць на батьківщині стає детермінантою еміграції освіченої молоді. Змен-

шення доходів мігрантів впливає на динаміку їхніх переказів на батьківщину. НБУ оцінює співвідношення обсягів грошових переказів до ВВП у 2008–2013 рр. на рівні 3,4–4,7%, що є вагомим внеском трудових мігрантів у розвиток економіки України. При цьому значним є обсяг коштів, що переправляються неофіційними каналами і не обліковуються. За оцінками НБУ, неформальними шляхами (передавання готівки чи матеріальних цінностей від одного домогосподарства іншому) в країну щороку ввозиться коштів на рівні 1 млрд дол. США, або понад 13% загальних обсягів грошових переказів.

Лідером за обсягами грошових потоків в Україну залишається Російська Федерація, перекази з якої становлять понад третину всіх надходжень. За даними Держкомстату, у 2008 році в Росії працювало близько половини працівників-мігрантів. Водночас, дані аналогічного обстеження 2012 року показали, що Росія була країною призначення для 43,2% українських заробітчан. У той же час зросла кількість українців, які виїжджали на роботу до країн Європейського Союзу, передовсім – у Польщу (з 8% у 2008 році до 14,3% у 2012 році). Подальше зменшення обсягів трудової міграції з України до Росії можна очікувати у зв'язку з більш жорсткими законодавчими нормами, введеними в РФ із січня цього року та доповненими у жовтні. На думку деяких експертів, вони приведуть до скорочення чисельності українців, які працюватимуть в Росії, на 20-30% [3].

Щодо самих росіян, то рівень безробіття ймовірно зростатиме, але на фоні скорочення чисельності населення працездатного віку й відповідного скорочення чисельності економічно активного населення все одно буде меншим, ніж у багатьох країнах ЄС. Слабке економічне зростання та запровадження більш жорсткого регулювання імміграції знизить можливості для працевлаштування мігрантів у Росії, водночас за умов погіршення ситуації на європейському ринку праці може відбутись

перерозподіл частини потоків трудових мігрантів з країн ЄС на користь Росії.

Особливістю міграційної ситуації в Україні упродовж останнього року став розвиток неконтрольованих міграційних процесів. Внаслідок тимчасової окупації Кримського півострова Російською Федерацією та військового конфлікту на Донбасі безпрецедентно зросли міграційні потоки населення як внутрішні, так і спрямовані за її межі. Ясна річ, що багато українців відмовляються від поїздок до Росії внаслідок патріотичних почуттів та переконань, недружніх дій з боку країни-агресора, несприятливого ставлення до українців з боку значної частини населення Росії. Частина трудових мігрантів, які їздили на роботу до Росії, може переорієнтуватися на інші пострадянські країни, передовсім, Білорусь та Казахстан. Таку можливість підтверджують і дані всеукраїнського соціологічного моніторингу, що проводиться Інститутом соціології НАНУ. Минулого року у порівнянні з 2008 роком вдвічі менше респондентів висловили бажання поїхати до Росії, водночас частка охочих виїхати в інші пострадянські держави зросла втричі.

Однак особливо помітно зросла орієнтація українців на виїзд в європейські країни. Так, наприклад, значно зросли обсяги працевлаштування українців у Польщі, яка є на другому місці після Росії країною призначення працівників-мігрантів з України. Якщо в 2013 році польські працедавці повідомили місцеві органи влади про працевлаштування 134 тис. сезонних працівників з України, то минулого року таких повідомлень було вже 359 тис., тобто майже втричі більше [4].

Аналіз діяльності територіальних міграційних служб України свідчить, що значним попитом у переселенців користується послуга з виготовлення паспорта громадянина України для виїзду за кордон, що може свідчити про наміри частини населення виїхати за межі України – тимчасово або з метою подання заявки на

отримання притулку в інших країнах. Багато мешканців Сходу України шукають притулок в найближчого сусіда – Росії. За цих обставин Росія має шанс поповнити своє населення за рахунок дуже близького народу, носіїв російської мови, до того ж у більшості кваліфікованих і добре освічених. Інтеграція українців у Росії за мінімальної допомоги держави може пройти дуже легко, що вигідно країні у демографічному й економічному сенсі. При цьому мігранти заробляють менше, ніж на їхньому місці заробив би росіянин, який до того ж погодиться не на всяку роботу. Цю нішу мають заповнювати мігранти. Росія зацікавлена в залученні українських мігрантів, адже їм не потрібні серйозна адаптація та інтеграційна підготовка внаслідок багато в чому спільної системи культурно-історичних цінностей, симетричних підходів до освіти і професійної кваліфікації. Українці володіють російською мовою, вони одні з найбільш законослухняних іноземних громадян. Враховуючи прогнозоване зростання безробіття в Україні, можна дійти висновку, що подальша міграція українців збереже свій вектор, який за принципом найменшого опору спрямовуватиметься у бік Росії.

Водночас є підстави припустити, що через певний час можуть активізуватися «реверсні» потоки мігрантів. Виходячи з принципу, що інтенсивна трудова міграція розширює зону відповідальності держав виходу та прийому мігрантів щодо забезпечення їхнього добробуту, вкрай важливим для України завданням є удосконалення соціального захисту громадян, які здійснюють трудову діяльність за кордоном.

Для цього між країнами укладаються двосторонні та багатосторонні угоди щодо соціального і пенсійного забезпечення працівників-мігрантів. За даними Міністерства соціальної політики України, на сьогодні укладено міжнародні договори (угоди) з 21 країною світу щодо регулювання питань пенсійного забезпечення трудових

мігрантів. Однак, що стосується Росії, то тут угоди та договори майже щодня розриваються через конфлікт на сході України, а також за інших відомих обставин. Громадяни України, які працюють у Росії менше півроку, є найменш захищеними, адже страхові внески, які забезпечують відповідні права, нараховуються лише на тих мігрантів, з якими укладено контракт на термін понад 6 місяців. Внаслідок цього значна кількість українських працівників, які використовують можливість безвізового в'їзду в Росію та тримісячного легального перебування на її території, не охоплені соціальним страхуванням [5].

Крім двосторонніх договорів між Україною та іншою державою, велике значення мають багатосторонні договори, зокрема Конвенції та Рекомендації Міжнародної організації праці (МОП). На сьогодні в Україні діють понад 50 Конвенцій МОП і близько 80 рекомендацій до них.

Така ситуація спостерігається із легальними мігрантами, стосовно нелегального перебування в країні, то ситуація є просто неконтрольованою як з боку України, так і Росії. Посилюються лише карні заходи, загалом – ситуація залишається незмінною [6].

Так, з 1 січня 2015 р. Росія скасувала пільговий міграційний режим для громадян України. Наразі українські мігранти, які їдуть до Росії, зобов'язані отримувати патенти на роботу, як і інші безвізові мігранти. На сьогодні для всіх безвізових мігрантів встановлено правило, згідно з яким перебувати на території Росії без дозвілних документів (патент на роботу, дозвіл на тимчасове проживання та інші) можна 90 днів протягом 180 днів. З 1 листопада 2015 року перестав діяти пільговий режим перебування для громадян України. Преференції збереглися тільки для біженців з Донбасу. Після 1 листопада в українців буде 30 днів для оформлення правового або трудового статусу в Росії. З 1 грудня до порушників застосовуватимуться адміністративні заходи, включаючи

заборону на в'їзд. Таким чином, припиняється дія введеного минулого року пільгового режиму перебування українців у Росії, коли термін автоматично продовжувався почергово кожних 90 днів.

Ця істотна зміна в російському міграційному законодавстві набирає чинності на тлі падіння рубля, міжнародних санкцій і практично відкритого конфлікту між Росією та Україною. І все-таки введення трудових патентів – це історія на тему боротьби з тіньовою трудовою міграцією і лише другою чергою недружній крок стосовно України. Ця історія почала розвиватися два роки тому, коли іноземцям надали право отримувати патент для роботи на фізичних осіб в Росії. Інакше будь-яка спроба найняти в приватному порядку доглядальницю, плиточника, няню чи хатню робітницю, наприклад з Киргизстану чи Таджикистану, практично не мала шансу стати легальною за розумні гроші. Дозволи на роботу раніше були потрібні для найму до юридичних осіб. Із 2015 року і для роботи «на фірму», і для індивідуального підприємництва в Росії приїжджому достатньо отримати патент. Такий порядок поширюється на громадян країн, із якими у Росії угоди про безвізовий в'їзд, а тепер і на українців, які в Росії раніше були позбавлені міграційних формальностей.

Ці події викликали широкий резонанс в Україні та породили побоювання, пов'язані з можливим поверненням і виходом на вітчизняний ринок праці величезної кількості наших громадян, змушених виїхати з Росії. Називаються цифри до 4 млн потенційних мігрантів. Те, що факти повернення українців з Росії будуть, не викликає сумніву, але чи така вже велика буде їх кількість? Чисельність українців у РФ завжди була значною. Адже це не тільки трудові мігранти, а й ті, хто приїжджає туди з діловою, туристичною, спортивною, культурною метою, а також для відвідування родичів. В останні два роки до їх числа додалися люди, які виїхали із зони бойових дій у Донбасі. За даними Управління Верховного Ко-

місара ООН у справах біженців (за російською статистикою) в РФ за наданням статусу біженця чи іншими формами захисту звернулося близько 900 тис. громадян України. Ці дані достатньо надійні, оскільки особи, які прибули із зони бойових дій, зацікавлені в отриманні відповідного статусу. Однак, як виявилось, на осіб, які прибули до Росії з України в терміновому порядку у зв'язку з подіями в Донбасі, згідно з повідомленнями ФМС, нові правила не поширюються. Нові правила скоріше за все також не створять незручностей для туристів, спортсменів та інших мандрівників.

На жаль, точні дані про масштаби трудової міграції відсутні. Це породило міф про її величезні масштаби. Довгий час без будь-якого наукового обґрунтування озвучувалися цифри в 5–7 млн осіб і більше. За даними іншого загальнонаціонального обстеження з питань трудової міграції, проведеного в 2012 році Держкомстатом України та ІДСД ім. М.В. Птухи НАН України на замовлення Міжнародної організації праці, в період з початку 2010 року до середини 2012-го 1200000 наших співвітчизників у віці 15–70 років працювали або шукали роботу за кордоном. При цьому обстеженням охоплені особи, які виїхали за кордон до 2010 року і з тих пір не поверталися в Україну. Можна стверджувати, що загальнонаціональне опитування охоплює повністю контингент короткострокових трудових мігрантів, тоді як довгострокових – лише частково [2] [7].

Реальну кількість трудових мігрантів можна оцінити на рівні 2,0–2,5 млн осіб. Росія займає перше місце серед країн-реципієнтів по числу українських мігрантів, проте їх кількість постійно знижується. Якщо перше загальнонаціональне дослідження з питань трудових міграцій 2008 року зафіксована 710 тис. українських трудових мігрантів у Росії, то друге (2012 року) – 511 тис. При цьому з незафіксованих дослідженням довгострокових мігрантів на Росію припадає мізерна частина: довгостроковими в основному є мігранти, які працюють в країнах Південної та Західної Європи. У Росію, так само, як і до інших країн-

сусідів (Польщу, Чехію, Угорщину), в основному їздять на короткий термін (на сезонні або разові роботи), а постійно проживають на території України [2].

Станом на 31 березня 2015 року, за даними Федеральної міграційної служби РФ, близько 6 тис. українців звернулися за статусом біженця, 325 тис. – за тимчасовим притулком. Варто зауважити, що за даними ФМС, більшість клопотань про притулок подано до центрального федерального округу, а не до прикордонних Україні регіонів. Це очевидно пов'язано з тим, що частина українців, які працювали в Росії, просто використали можливість легалізації свого становища. За даними ФМС Росії, з заявою щодо участі у державній програмі сприяння добровільному переселенню співвітчизників упродовж останнього року звернулися 93,2 тис. українців, із заявою щодо набуття громадянства РФ – 76 тис. Якщо порівняти ці цифри з показниками 2013 року (тоді в рамках програми сприяння переселенню співвітчизників прибуло 34,7 тис. осіб), то виходить, що саме за рахунок війни в Україні Росія досягла значних успіхів у залученні переселенців [8].

Зниження інтенсивності трудової міграції в Росію – природний процес. Дослідження трудової міграції свідчать, що міграція в Росію менш вигідна, ніж міграція в ЄС, до того ж умови праці українців у РФ значно гірші, ніж у Євросоюзі. Спрямованість значної частини трудової міграції в Росію в період формування потоків заробітчанства була обумовлена відсутністю мовного бар'єру, безвізовим режимом, наявністю у багатьох громадян України родичів і знайомих в РФ. Погіршення відносин між Україною і Росією тільки посилюють цей процес. Таким чином, реальне число українських трудових мігрантів в РФ навряд чи перевищує 500 тис. чоловік. З них близько 125 тис., за даними російської статистики, мають дозвіл на роботу, тобто врегульований статус перебування. Таким чином, кількість осіб, схильних до ризику у зв'язку з новими правилами, становить менше 400 тис. чоловік.

Причому додавати до цієї кількості число членів сімей неправомірно, бо члени сімей короткострокових мігрантів переважною більшістю проживають в Україні.

Отже потенціал повернення з Росії – не кілька мільйонів, а кількості тисяч людей. Це набагато менше, ніж близько 1 млн. внутрішньо переміщених осіб з окупованих територій Криму і Донбасу. Звичайно, прибуття навіть такої кількості претендентів на робочі місця в Україні підвищить напруту на ринку праці, однак воно не буде катастрофічним для України. До того ж частина цих людей спробує працевлаштуватися в країнах ЄС, так як заробітна плата в Україні не відповідає їх вимогам.

Якщо Росія втрачає популярність серед заробітчанин, то працевлаштування в західних країнах стає все привабливішим на тлі зростання курсів долара та євро. Досвід трудової міграції на Захід, формування нових українських діаспор в європейських країнах, функціонування міцних міграційних мереж, які пов'язують Україну з країнами перебування мігрантів, а також зміна поколінь, тобто досягнення працездатного віку людьми, які вирости в цілком інших суспільних умовах і для яких Росія, Москва уже не є природним центром, дають підстави для припущення щодо все більшого в подальшому спрямування міграції українців на Захід. Анексія Криму, військові дії на сході країни, загальне недружнє ставлення до України прискорює переорієнтацію міграційного потоку. Вагомим чинником цього процесу є й євроінтеграційні зусилля України, поступова лібералізація візового режиму з ЄС, а також зацікавленість багатьох європейських країн в отриманні додаткової робочої сили з-за кордону, передовсім з європейського, культурно близького середовища. Статистичні дані 2014 р. це красномовно підтверджують. Так, наприклад, значно зросли обсяги працевлаштування українців у Польщі, яка є другою після Росії країною призначення працівників-мігрантів з України [9].

У 2013 році Польща видала громадянам України 20 416 дозволів на роботу, що становить 52,2% від загаль-

ної кількості виданих дозволів. У 2014 році число таких документів сягнуло 26 315 або 60% від загального числа виданих дозволів (рис.1.).

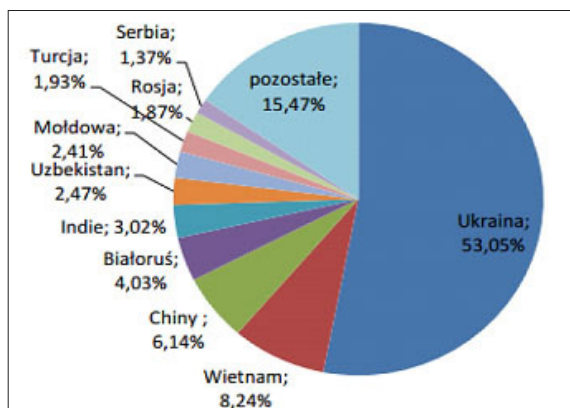

Рис. 1. Дозволи на роботу, видані іноземцям у Польщі [9]

Люди, які їдуть за кордон працювати за спеціальністю, більш вимогливі до рівня оплати праці. Нерідко вони планують забрати з собою сім'ї, та й рівень витрат на життя диктує вимоги до оплати праці. У пошуках кар'єрних перспектив за кордон виїжджають представники різних професій. Найчастіше – ІТ-спеціалісти, інженери, медики, технологи. Рідше – працівники фінансової сфери. Очевидно, що сумніви стосовно свого майбутнього в Україні у професійному плані невдовзі турбуватимуть багатьох громадян. У короткостроковій перспективі зросте кількість і заробітчан, і охочих знайти постійну роботу за кордоном [10].

Чи стануть такі бажання та дії тенденцією, залежить від багатьох факторів: як від внутрішніх соціально-економічних, так і від міграційної політики та економічної ситуації в інших країнах. Говорити про масову хвилю міграції мабуть не варто, принаймні, якщо ситуація в Україні не загостриться.

Висновки. Складна економічна, політична та соціальна ситуація всередині нашої країни та загострення відносин між Україною та Росією змінили міграційний потік українців. На це вплинули анексія Криму, війна на сході країни, кризи у економіці, політика Росії щодо мігрантів. Підбиваючи підсумки можна зазначити, що в цілому ситуація є приблизно рівною. Частина біженців зі сходу України вирішили шукати притулку в Росії, відповідно збільшивши кількість мігрантів, не менша частина мігрантів, що вже перебувала на території Російської Федерації вирішили повернутися на батьківщину, чи змінити країну перебування на країни Європейського Союзу. Поряд із цим у найближчій перспективі вірогідні зміни деяких суттєвих характеристик трудової міграції. Перш за все можна передбачити її подальшу географічну переорієнтацію.

Список використаних джерел

1. [Електронний ресурс] .– Режим доступу: <http://www.un.org/en/index.html> – Офіційний сайт ООН.
2. <http://www.ukrstat.gov.ua/> – Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ukrstat.gov.ua
3. <http://www.bank.gov.ua> – Грошові перекази // Офіційний веб-сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : bank.gov.ua
4. <http://epp.eurostat>. – Офіційний веб-сайт Євростату [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ec.europa.eu
5. <http://www.oecd.org/> – Офіційний сайт Організація економічного співробітництва та розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: oecd.org
6. <http://www.migrantinfo.org.ua/> – Центри консультування мігрантів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: migrantinfo.org.ua
7. <http://www.idss.org.ua/> – Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи Національної ака-

- демії наук України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: idss.org.ua
8. <http://www.fms.gov.ru> – Офіційний сайт ФМС РФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: fms.gov.ru
 9. <http://www.mpips.gov.pl/> – Офіційний сайт Міністерства праці і соціальної політики Польщі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: mpips.gov.pl
 10. Зовнішня трудова міграція населення України. – К.: Інформ.-аналіт. агентство, 2009. – С. 25–27.
 11. Балакірева О.М. Масштаби трудової міграції українців: досвід кількісної оцінки / О.М. Балакірева, О.П. Шестаковський // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2012. – № 993. – С. 102–106.
 12. Трудовые мигранты из Украины в странах ЕС и их переводы на родину в посткризисный период: отчет об исследовании [Електронний ресурс] / Е. Малиновская // Офіційний веб-сайт проекту МІРПАЛ. – Январь. – 2013 г. – Режим доступу: http://mirpal.org/files/files/Malynovska's_report_rus_final_w%20cover.pdf
 13. Малиновська О. Соціальний захист мігрантів: міжнародні стандарти, зарубіжний досвід та українські реалії / О. Малиновська // Світове українство як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті «...землякам моїм в Україні і не в Україні...»: зб. матеріалів четвертої Міжнар. наук.-практ. конф. (у рамках IV Міжнародного конгресу світового українства). – Л.: Вид-во Львівської політехніки, 2013. – С. 517–524.
 14. Жовнір С. Українська трудова еміграція в контексті сучасної кризи глобального ринку праці / С. Жовнір // Світове українство як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті «...землякам моїм в Україні і не в Україні...»: зб. матеріалів четвертої Міжнар. наук.-практ. конф. (у рамках IV Міжнародного конгресу світового українства). – Л.: Вид-во Львівської політехніки, 2013. – С. 491–496.